

INFINITIVUL SCURT ÎN LIMBA ROMÂNĂ (PRIVIRE DIACRONICĂ)

Silvia PAȘCU

Infinitivul în limba română, provenit din limba latină, are două forme: *cântare* (numită „infinitiv lung”) și *cânta* (numită „infinitiv scurt”). Formele de infinitiv cu sufixul *-re* (*cântare*) au devenit substantive, consolidându-și caracterul nominal.

Numeroși lingviști au încercat să explice apariția infinitivului scurt în limba română. Au existat două orientări în acest sens, susținute cu argumente și dovezi pertinente:

- a) apariția infinitivului scurt prin influența unor modele străine, mai exact, un model slav;
- b) apariția infinitivului scurt prin acțiunea unor factori interni, de natură fonetică, morfo-sintactică și lexicală.

Înainte de a realiza o trecere în revistă a principalelor opinii contradictorii ale autorilor ce se înscriu în cele două orientări, trebuie să menționăm că am întâlnit și o a treia explicație a fenomenului (mai puțin reprezentată). Aceasta susține existența fenomenului în epoca latină. După T. Cipariu¹, explicația ar sta în existența unor compuse ca: *illicet*, *scilicet*, *videlicet*, în care se recunosc formele scurte ale verbelor *ire*, *scire* și *videre*. De asemenea, Fr. Miklosich și B.P. Hașdeu au considerat fenomenul drept unul vechi, datorită prezenței unor forme scurte de infinitiv în alte limbi și dialecte romanice (provensală, dalmată, unele dialecte italiene și retoromană):

¹ Timotei Cipariu *apud* Jacques Byck *Studii și articole*, Editura Științifică, București, 1967.

friul. *businá* < lat. *bucinare*;
n. prov. *caucá* < lat. *calcare*;
mil. pav. piem. *lusi* < lat. *lucire*².

Prezentarea celor două orientări principale se dovedește a fi de maximă necesitate pentru formarea unor opinii documentate în ceea ce privește fenomenul de pierdere a sufixului *-re* și de formare a infinitivului scurt.

1. Apariția infinitivului scurt prin influența unor modele străine, mai exact, un model slav

M. Křepinský³ susține posibilitatea influenței limbilor sârbo-croată sau bulgară, limbi în care are loc fenomenul scurtării infinitivului prin apocopa silabei *-ti* în anumite construcții: *biti štъ* devenit în bg. *bi štъ*. Fenomenul din aceste limbi ar fi contribuit la apariția infinitivului scurt în română.

P. Beneš⁴ se întreabă dacă se poate vorbi despre „o lege care a început să acționeze în limba română sub influența limbii slave.” Pornind de la ipoteza că terminația *-re* a infinitivului dispăre pe calea dezvoltării naturale a limbii latine în limbile romanice, autorul arată că, în franceză, verbele de conjugarea I nu păstrează în pronunție *r* final (*chanter*) și că în retoromană, terminația *-re* a dispărut la conjugarea I și a II-a. Autorul observă, însă că, în celelalte limbi romanice, pierderea lui *-re* nu este consecventă ca în română și propune căutarea cauzelor care au dus la acest fenomen în română. Fenomenul s-ar fi desfășurat la început la conjugarea a IV-a, în care erau

² Jacques Byck, *Studii și articole*, (ed. cit.), p. 145-150.

³ M. Křepinský, apud Pavel Beneš, *Încrucișarea latino-slavă în formarea infinitivului românesc* în „Studii și cercetări lingvistice”, 1955, p. 260.

⁴ Pavel Beneš, *art. cit.*, p. 255-263.

încadrate cele mai multe verbe slave. Astfel, la verbele slave terminate în *-titi* (*platiti, postiti*), prin haplogogie s-a produs scurtarea infinitivului. Prin analogie, scurtarea s-a extins și la celelalte verbe slave de conjugarea a IV-a: *izbiti, topiti*. Infinitivele verbelor latine au redus, astfel, terminația *-re* prin echivalarea acesteia cu *-ti* slav. A existat o perioadă în care verbele cu *-ti* și cele fără *-ti* au circulat paralel în limbă (*platiti-plati*), fenomen întâlnit și în limbile latine în cazul perechilor de verbe de tipul: *auzire - auzi*. Extinderea formei slave fără *-ti* a dus la o folosire mai frecventă a formelor latine fără *-re*. De asemenea, poziția slabă a infinitivului românesc din punct de vedere sintactic ar fi contribuit la pierderea terminației infinitivale.

Pe de altă parte, Beneș consideră că formarea infinitivului scurt nu ar fi un proces împrumutat din alte limbi (slave sau romanice), deoarece, în general, se împrumută cuvinte, sufixe cu tot cu cuvintele din care fac parte, sensuri etc. Astfel, împrumutarea unui procedeu fonetic, precum scurtarea infinitivului, pare imposibilă.

Concluzia lui Beneș este că avem de-a face cu o încrucișare a elementului latin cu cel slav în privința infinitivului românesc. În sprijinul acestei afirmații, autorul arată că sufixul *-re* contribuie la formarea unor substantive verbale, des folosite : *fire, avere, filetare*, substantive care ar releva cel mai bine încrucișarea elementului latin cu cel slav. Sufixul latin *-re* se poate adăuga atât unei teme latine (*a transforma – transformare*), cât și unei teme slave (*a iubi – iubire*). Forma *citire* este una specială, deoarece terminațiile *-ti* și *-re* sunt la origine terminații infinitivale echivalente⁵.

⁵ *Ibidem*, p. 260-262.

Este, de asemenea, important să menționăm că autorul contrazice posibilitatea unei pierderi depline a infinitivului lung cu valoare verbală și susține ideea unei dispariții treptate a acestuia. Infinitivul lung este păstrat ca formă arhaică, uneori chiar dialectală, și se folosește în forma condiționalului (când e inversă) în locuțiuni care exprimă o dorință sau o înjurătură: *fire-ar fi a dracului*⁶, *dare-ar Dumnezeu*⁷, *rămîneare-aș păgubaș de dînsul să rămîn*⁸, *de-acum dormiți, dormire-ați somnul cel de vec*⁹.

Ivan Gălăbov¹⁰ indica influența scurtării infinitivului din graiurile bulgare de nord, fenomen produs în secolul al XI-lea și al XII-lea. Pătrund, astfel, în română forme de infinitiv scurt din bulgară, extinzându-se prin analogie și în română opoziția dintre infinitivul scurt verb și cel lung substantiv verbal (bg. *topi* – infinitiv verbal și bg. *topiti* – infinitiv nominal). Formelor bulgare de infinitiv scurt le corespund forme lungi în *-re*: *topire, clătire, lovire* etc.

Al. Rosetti¹¹ a realizat o scurtă prezentare a autorilor care au analizat fenomenul scurtării infinitivului. Rosetti arată că autori precum Křepinský, Beneš și Vaillant susțin că infinitivul scurt din română (*cântare* > *cânta*) a rezultat din influența formelor scurte de infinitiv (fără *-ti*) din slavă. Procedeu

⁶Alexandru Rosetti, *Gramatica limbii române*, Editura Ziarului „Universul”, București, 1943, p. 67.

⁷*Ibidem*.

⁸Ion Creangă, *Harap Alb*, în *Povești. Povestiri. Amintiri*, Editura Unicard, București, 2009, p. 26.

⁹*Ibidem*, p. 40.

¹⁰Apud Florica Dimitrescu et alii, *Istoria limbii române*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978, p. 328.

¹¹Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea*, Editura pentru Literatură, București, 1968, p. 305.

scurtării infinitivului, în română, vine din graiurile de nord ale Bulgarei (Gălăbov), însă K. Mirčev (1962) susține că Gălăbov nu a adus suficiente probe în acest sens¹².

2. Apariția infinitivului scurt prin acțiunea unor factori interni, de natură fonetică, morfo-sintactică și lexicală

J. Byck¹³ considera apariția infinitivului scurt drept „un fapt al limbii române”, susținând că prezența fenomenului în unele limbi slave, în provensală, în retoromană, în numeroase dialecte italiene și în dalmată, nu face altceva decât să confirme posibilitatea unei evoluții interne.

J. Byck afirmă că fenomenul în celelalte limbi este rezultatul unor circumstanțe fonetice, în vreme ce în română este vorba despre un proces de ordin lexical, morfologic și sintactic. Având, la un moment dat, o singură formă pentru două valori diferite: *cântare* – verb la infinitiv (*începură a cântare*) și *cântare* – substantiv (*am ascultat o cântare fermecătoare*), poate apărea nevoia de diversitate. Verbele de conjugarea I aveau sufixul infinitival omonim cu sufixul nominal *-are*, provenit din latinescul *-aria* (*caldaria* > *căldare* sau din latinescul *-ale* (*braciale* > *brățare*). Astfel, forma *cântare* a fost considerată ca derivând de la tema *cant-*, cu sufixul nominal *-are*, așa cum *săritură* derivă de la tema verbală cu sufixul nominal *-itură*. Sufixul *-are* a devenit productiv, folosindu-se în derivarea unor nume de acțiune de la teme verbale, indiferent de conjugarea căreia aparțineau

¹² *Ibidem*.

¹³ Jacques Byck, *op. cit.*, p. 145-150.

verbele: *născare*, *prînzare*, *zăcare*. Astfel, interpretarea formelor în *-are* ca substantive a determinat necesitatea creării unei noi mărci a infinitivului: vocala *-a*. Pentru conjugarea a IV-a, vocala *-i* devine marcă a infinitivului, iar pentru conjugarea a II-a și a III-a, mai puțin productive, s-a realizat analogia cu conjugarea I și a IV-a: *vedea* și *zice* de la *vedea* și *zicere*.

Se poate afirma că *-a* a devenit un sufix al infinitivului verbal, iar *-are* un sufix substantival. Sufixul *-are* înlocuiește celelalte terminații ale vechilor infinitive, devenite substantive nume de acțiune (*despărțire* – *despărțare*, *zăcere* – *zăcare*), și tinde să înlocuiască și alte sufixe nume de acțiuni (*investigație* din fr. *investigation* devine *investigare*)¹⁴.

În ceea ce privește momentul apariției fenomenului, autorul arată că acesta este de dată recentă deoarece macedoromâna nu cunoaște decât infinitivul lung devenit substantiv, iar meglenoromâna mai păstrează infinitivul lung cu valoare verbală, necunoscând infinitivul scurt. Vechile texte dacoromâne atestă coexistența celor două forme ale infinitivului cu valoare verbală: *de a berea* și *de a ne îmbrăca noao nu apără Domnul*, iar *a grăi de aceștia* și *a griji, aceia apără*¹⁵.

Al. Rosetti¹⁶ contrazice explicația lui Byck referitoare la apariția infinitivului scurt pe baza unor criterii românești, datorită necesității de diferențiere între verb și substantiv: *cânta* (vb.) – *cântare* (subst.). Argumentul adus de Rosetti este faptul că forma lungă a infinitivului a continuat să coexiste cu cea scurtă, fiind des utilizate în textele românești din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea. Procesul de substantivare a

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Diaconu Coresi, *Carte de învățătură*, I, București, 1914.

¹⁶ Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea*, (ed. cit.), p. 305.

infinitivului lung se produce progresiv, cu începere din secolul al XVI-lea.

Ovid Densusianu¹⁷ arată că apocopa sufixului *-re* se regăsește în același timp în:

a) română: *-re* a dispărut din conjugare (*-are, -ere, -ěre, -ire* s-au redus la *-a, -ea, -e, -i*), dar se regăsește în formele substantivale ale infinitivului: *cîntarea, venirea, ascultarea*;

b) italiană: *-re* se pierde în cazul verbelor în *-are, -ere, -ire*, mai rar la cele în *-ěre*, și în special în lombarda occidentală, în piemonteză, genoveză, emiliană, romagnolă, în Marche, în Abruzzi și Molise.

c) retică: infinitivele accentuate l-au pierdut pe *-re* în graiurile din Oberland, iar în Tirolul oriental, începând de la Greden, în Friul (ca în dialectele din Rovigno), forma cu apocopă se întâlnește și la verbele în *-ěre*.

Autorul semnalează „o curioasă concordanță cu limba română” și se întreabă dacă infinitivul cu apocopă din limba română este o răspândire a formei analoge din italiană și din retică. Această ipoteză este dezmințită de existența unor urme ale infinitivului lung în româna veche, fapt ce arată că această formă a rămas în uz destul de mult timp: *Dumnedzeu e de a fãlosirea* (*Psaltirea Hurmuzaki*, XCIII, 1); *e toată lumea de șerbirea ție* (*ibid.* CXVIII, 91). Nesiguranța în folosirea infinitivului este evidențiată de Densusianu prin folosirea formelor *a grăi – grăirea* în cadrul aceluiași text (*Cazania*, 1581 – reproducerea textului Evangheliei lui Luca de către Coresi): *că stătu de a grăi* (p.374) și *deaca încetă de a grăirea* (p. 376).

Densusianu propune o soluție de mijloc în ceea ce privește apariția infinitivului scurt în română. Aceasta ar fi ipoteza că

¹⁷ Ovid Densusianu, *Istoria limbii romîne*, vol. I *Originile*, Editura Științifică, București, 1961, p. 148.

infinitivele scurte au existat încă în romanica balcanică, în italiană și în retică, alături de formele lungi, în perioada în care cea dintâi nu se despărțise încă de celelalte. Pierderea sufixului *-re* ar fi, astfel, doar parțial datorată dezvoltării independente a limbii române.¹⁸

În ceea ce privește datarea fenomenului, autorul susține că în secolul al XVI-lea infinitivul lung cu funcție verbală supraviețuia numai în câteva cazuri, fiind înlocuit tot mai des de infinitivul scurt, fără sufixul *-re*.

Matilda Caragiu-Marioțeanu¹⁹ susține că româna comună continuă infinitivul prezent activ din latină, care era încadrat în sistemul verbal și prezintă caracteristicile acestuia. Româna comună ar cunoaște, după autoare, doar forma de infinitiv cu sufixul *-re*. Formele fără *-re* din dacoromâna actuală (*nu cînta, nu veni*) și din istroromână (*nu cîntă, nu veri*) sunt ulterioare. O dovadă a acestui fapt o constituie formele în *-reți* din vechea dacoromână și, ca arhaism, din unele graiuri dacoromâne actuale. Desinența în *-ți* din româna secolului al XVI-lea (*nu lăsareți, nu credereți, nu iubireți*²⁰) a apărut ulterior, ca marcă a persoanei a II-a plural, forma fără *-ți* specializându-se pentru persoana a II-a singular. După căderea terminației *-re* a infinitivului lung *nu cîntare* a devenit *nu cînta; iar nu cîntareți* a devenit *nu cîntați*.

Forma scurtă a infinitivului este deci ulterioară. În sprijinul acestei afirmații, autoarea aduce argumente precum: inexistența formei scurte în aromână și meglenoromână și păstrarea în dacoromâna veche și în româna actuală a infinitivului lung cu valoare verbală în formele inversate: *dare-ai, fire-ar, dormire-ai*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Moduri nepersonale în Istoria limbii române*, vol. II, București, Editura Academiei Române, 1969, p. 276-279.

²⁰ Cf. Ovid Densusianu, *op. cit.*, p. 234-235.

Florica Dimitrescu²¹ consideră că forma scurtă a infinitivului ar fi rezultat pe baza unor criterii interne, iar elementul care ar contrazice ideea modelului slav ar fi existența fenomenului și în alte limbi romanice. Scurtarea infinitivelor slave nu constituie cauza fenomenului similar din română, ci, cel mult, o condiție favorizantă.

Pe de altă parte, formele de infinitiv cu sufixul *-re* și-au consolidat caracterul nominal, devenind în timp substantive. Acest proces începe încă din perioada românei comune, deoarece el este prezent în toate dialectele românești²².

Date fiind însă diferențele dintre dialectele românești, [...], putem admite că scurtarea infinitivului reprezintă o inovație regională, posteroară epocii române comune și independentă în cele două dialecte românești care o prezintă²³.

Francisc Király²⁴ susține că infinitivul scurt se formează pe plan intern (nu în urma unei influențe străine) în paralel cu procesul de substantivizare al infinitivului lung: *cîntare* – *cînta*, *lăudare* – *lăuda*. Nominalizarea este sprijinită și de substantivele terminate în *-are*: *căldare*, *brățare*. Autorul nu aduce însă argumente în favoarea opiniei susținute.

Gheorghe Ivănescu²⁵ menționează că în limba română primitivă, din secolul al VII-lea până în secolul al X-lea, sufixul *-re* de la infinitivul prezent (atât izolat, cât și în forme

²¹ Florica Dimitrescu, *op. cit.*, p. 326-330.

²² În aromână, infinitivul cu sufixul *-re* apare doar cu funcție nominală; în meglenoromână, funcția nominală predomină; în dacoromână și istroromână, se creează forme scurte fără *-re* în paralel cu formele lungi în *-re*, care și-au consolidat treptat funcția nominală.

²³ Florica Dimitrescu, *op. cit.*, p. 327.

²⁴ Francisc Király, *Istoria limbii române (Sinteză)*, Tipografia Universității din Timișoara, Timișoara, 1984, p. 156.

²⁵ Gheorghe Ivănescu, *Istoria limbii române*. Ediția a II-a, Editura Junimea, Iași, 2000, p. 234-235.

compuse) a căzut în unele dialecte (moldovenesc, muntenesc, crișean, maramureșean și istroromân). Este vorba despre un proces de haplologie, care s-a produs în formele cu topică inversă ale condiționalului: *cîntare-reăș* > *cînta-reăș*, și apoi *reăș cînta*.

G. Ivănescu afirmă că fenomenul este puțin probabil latinesc popular, deși forma scurtă a infinitivului se regăsește și în limba retroromană și în dialectele italiene de sud.

Valeriu Bălțeanu²⁶ susține că scurtarea infinitivului s-a produs relativ târziu în română (în secolul al XVI-lea), astfel încât e mai greu de admis o influență slavă. Fenomenul pare a fi rezultatul interpretării finalei *-are* (de la infinitivul lung), ca sufix substantival. În acest caz, influența slavă a contribuit la consolidarea unei evoluții interne.

Marius Sala²⁷ menționează fenomenul pierderii sufixului *-re* în limba română (*mânca, vedea, culege, veni*), fără a face referire la cauzele acestuia. Autorul mai arată că forma lungă a infinitivului a fost substantivată (*mîncare, vedere, culegere, venire*) sau, foarte rar, apare în formele inversate de condițional prezent: *cântare-aș*.

Michaela Livescu²⁸ împarte în trei categorii autorii care susțin că fenomenul scurtării infinitivului este de influență slavă:

- a) autori care arată că formele slave ca *plati, vesti* au apărut prin haplologia formelor *platiti, vestiti* (ca, de exemplu, Beneș);

²⁶ Valeriu Bălțeanu, *Interferențe lingvistice româno-slave*, Editura Istru, Galați, 2004, p. 82.

²⁷ Marius Sala, *De la latină la română*. Ediția a II-a revăzută, Univers Enciclopedic, București, 2006, p. 128.

²⁸ Michaela Livescu, *Histoire interne du roumain: morphosyntaxe et syntaxe* în: Ernst Gerhard et alii, "Romanische Sprachgeschichte", 3. Teilband, Walter de Gruyter, Berlin-New York, 2006, p. 2679-2680.

- b) autori care indică un model sârbo-croat sau bulgar, în perioada preliterară (ca, de exemplu, Křepinský și Bourciez);
- c) autori care vorbesc despre un model bulgar, la început prin folosirea infinitivului scurt ca imperativ negativ (ca, de exemplu, Gălăbov).

Michaela Livescu arată însă că în secolul al XIX-lea a apărut ideea că procesul de reducere a infinitivului ar avea la bază cauze interne. Fenomenul este un proces lexical, morfologic și sintactic datorat necesității de a marca sensul verbal al infinitivului diferit de sensul nominal. Sufixul *-a*, de exemplu, devine sufix infinitival, în vreme ce *-are* devine sufix nominal.

După atenta prezentare a principalelor opinii privitoare la fenomenul în discuție, autoarea susține caracterul românesc al fenomenului de reducere a infinitivului:

„La coexistence des infinitifs longs à valeur verbale à côté de l’infinitif court prouve le caractère roman voir roumain du phénomène de la reduction de l’ infinitif, qui a comencé après le Xe s., s’ est généralisé en tant que système jusqu’ aux XIIIe - XIVe s., en maintenant, en même temps, certaines formes longues comme variantes archaïques, dialectales, stylistiques ou positionnelles.”²⁹

3. Concluzii

În urma analizei diferitelor interpretări referitoare la scurtarea infinitivului românesc, susținem ideea unui proces intern, favorizat de fenomenul asemănător din limbile slave (pierderea sufixului *-ti*). Prezența fenomenului în alte limbi romanice nu face decât să contrazică ideea modelului slav.

²⁹ *Ibidem*, p. 2680.

În ceea ce privește datarea fenomenului de scurtare a infinitivului, ne alăturăm autorilor ce au indicat secolul al XVI-lea drept punct de pornire al acestuia.

Riassunto

Il presente lavoro non si propone di trovare la soluzione per la controversia che riguarda l'origine dell'infinito corto con valore verbale, ma di presentare diacronicamente le principali oppinioni che riguardano la formazione dell'infinito.

La letteratura di specialità divide, generalmente, gli autori interessanti del fenomeno in due: autori che sostengono l'influenza slava nella formazione dell'infinito corto (Křepinský, Beneš, Gălăbov) e autori che parlano di un fenomeno interno alla lingua romena (Byck, Densusianu, Caragiu-Marioțeanu).

Bibliografie

- Bălțeanu, Valeriu, *Interferențe lingvistice româno-slave*, Editura Istru, Galați, 2004.
- Beneš, Pavel, *Încrucșarea latino-slavă în formarea infinitivului românesc* în „Studii și cercetări lingvistice”, 1955.
- Byck, Jacques, *Studii și articole*, Editura Științifică, București, 1967.
- Caragiu-Marioțeanu, Matilda, *Verbul, în Istoria limbii române*, vol. II, Editura Academiei Române, București, 1969, p. 254-279.
- Densusianu, Ovid, *Istoria limbii române*, vol. I *Originile*, Editura Științifică, București, 1961.
- Dimitrescu, Florica, et alii, *Istoria limbii române*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978.
- Ivănescu, Gheorghe, *Studii de istoria limbii române*. Editura Junimea, Iași , 1989.
- Ivănescu, Gheorghe, *Istoria limbii române*, Ediția a II-a, Editura Junimea, Iași , 2000.
- Király, Francisc, *Istoria limbii române (Sinteză)*, Tipografia Universității din Timișoara , Timișoara , 1984.

- Livescu, Michaela, *Histoire interne du roumain: morphosyntaxe et syntaxe*, în „Romanische Sprachgeschichte”, 3. Teilband, Ernst Gerhard et alii, Walter de Gruyter, Berlin - New York, 2006, p. 2646-2692.
- Rosetti, Alexandru, *Gramatica limbii române*, Editura Ziarului „Universul”, București, 1943.
- Rosetti, Alexandru, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea*, Editura pentru Literatură, București, 1968.
- Sala, Marius, *De la latină la română*. Ediția a II-a revăzută, Univers Enciclopedic, București, 2006.
- Stati, Sorin, *Verbul*, în *Istoria limbii române*, vol. I, Editura Academiei Române, București, 1965, p. 166-214.
- Vasilu, Laura, *Verbul*, în *Gramatica limbii române*, vol. I, (Ediția a II-a revăzută și adăugită), Editura Academiei Române, București, 1963, p. 202-299.